

E. H. Kossmann als redacteur van de *Bijdragen en mededelingen*

KLAAS VAN BERKEL

Op 8 november 2003 overleed in zijn woonplaats Groningen de historicus E. H. Kossmann. Op verschillende plaatsen is hij inmiddels op voortreffelijke wijze herdacht, als historicus, als docent en als lid van de Akademie.¹ Daarbij is echter weinig of geen aandacht besteed aan Kossmanns werkzaamheden ten behoeve van het (Koninklijk) Nederlands Historisch Genootschap, terwijl hij toch voor dit genootschap veel verdienstelijk werk heeft verricht. Van 1969 tot 1974 was hij redacteur van de *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* (en *qualitate qua* lid van het bestuur van het HG) en van 1979 tot eind 1982 was hij voorzitter van het bestuur. Met name als eerste voorzitter van de redactie van de in 1970 geheel vernieuwde *Bijdragen* heeft Kossmann een blijvend stempel gedrukt op de manier waarop het HG zich in de historische wereld in Nederland heeft gemanifesteerd. Er is dus reden hier wat langer bij zijn betrokkenheid bij dit tijdschrift stil te staan, te meer daar dit ook een wat ander beeld van Kossmann oplevert dan doorgaans van hem geschetst wordt.²

De Nederlandse historische wereld maakte aan het eind van de jaren zestig van de twintigste eeuw een moeilijke periode door. Er was sprake van een crisis in de geschiedwetenschap. De traditionele politieke geschiedenis leverde niet meer voldoende inspiratie op, maar of de opkomende sociale geschiedenis het vaandel kon overnemen was nog maar de vraag. Ook de nieuwe sociaal-economische, structureel en kwantitatief gerichte geschiedvorsching leek toch te beperkt om Nederlandse historici in grote getale aan te kunnen spreken. Institutioneel was het eveneens tijd voor een heroriëntatie. Links en rechts werden er plannen uitgedroefd en hier en daar werden ook concrete stappen gezet. Zo knoopte het eerbiedwaardige Utrechtse Historisch Genootschap besprekingen aan met het wat jongere Nederlands Comité voor Geschiedkundige Wetenschappen en dat leidde op 10 mei 1969 tot de oprichting van het Nederlands Historisch Genootschap. Ongeveer tegelijkertijd stelde het Historisch Genootschap pogingen in het werk om zijn 'tijdschrift', de *Bijdragen en mededelingen van het Historisch Genootschap (BMHG)*, samen te laten gaan met de kwijnende

1 F. R. Ankersmit, 'Het verleden is ons enige kompas voor de toekomst. Ernst Kossmann en het belang van de geschiedenis', *NRC Handelsblad*, 11 november 2003; W. E. Krul, 'Kossmann droeg de geschiedenis met zich mee', *UK*, 20 november 2003; R. Salverda, in: *The Times*, 24 November 2003; W. E. Krul, 'In memoriam E. H. Kossmann (1922-2003)', *Groniek*, 162 (2004) 125-130; P. Caljé, 'In memoriam. Bij de dood van Ernst H. Kossmann (1922-2003)', *Nieuwste Tijd*, X (2004) 90-92. Op 12 januari 2004 sprak F. R. Ankersmit een herdenking uit in de vergadering van de afdeling Letterkunde van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (te publiceren in de *Levensberichten en herdenkingen*).

2 Ik dank een aantal oud-redacteurs en oud-bestuursleden alsmede dr. G. van der Plaat voor de informatie en documentatie die zij mij verschaften.

Bijdragen tot de geschiedenis der Nederlanden (BGN), wat resulteerde in de oprichting van de *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden (BMGN)*. Hoewel de twee laatste delen van de *BMHG* al officieel uit werden gebracht als deel 83 en 84 van de *BMGN*, werd pas met ingang van deel 85 in 1970 een echte nieuwe start gemaakt met het uit de fusie tot stand gekomen tijdschrift.³

Een van de nieuwe leden van het bestuur van het nieuwe HG was de Groningse hoogleraar Ernst Heinrich Kossmann. De op 31 januari 1922 in Rotterdam geboren Kossmann had een wat andere achtergrond dan de meeste Nederlandse historici. Hij had geschiedenis gestudeerd in Leiden en was in 1954 gepromoveerd op een studie over de Fronde. Daartoe had hij een jaar lang in Parijs onderzoek gedaan, wat hem een zekere vertrouwdheid had gegeven met de Franse historische wereld. Jarenlang verzorgde hij met zijn vrouw, Johanna Kossmann-Putto, een overzicht van de literatuur over de Nederlandse geschiedenis voor het Franse tijdschrift *Revue du Nord*. Enkele jaren na zijn promotie ging Kossmann zich echter intellectueel meer oriënteren op de Angelsaksische wereld. In 1957 was hij namelijk op voorspraak van Geyl benoemd tot lector in de Nederlandse geschiedenis aan University College in Londen, een functie die in 1962 werd omgezet in die van hoogleraar. Aanvankelijk concentreerde hij zich daar op de geschiedenis van de zestiende en zeventiende eeuw, wat onder andere leidde tot de publicatie van een beknopte, maar scherpzinnige studie van de politieke theorie in de zeventiende eeuw in Nederland (1960). Maar in deze periode ontving Kossmann ook de opdracht om in de reeks 'Oxford History of Modern Europe' een deel te schrijven over de geschiedenis van Nederland en België vanaf de late achttiende eeuw, een boek dat uiteindelijk in 1978 verscheen. De Nederlandse uitgave was al twee jaar daarvoor verschenen en werd onder de titel *De Lage Landen 1780-1940* jarenlang een veelgebruikt handboek van de moderne geschiedenis der Nederlanden. Inmiddels had Kossmann zijn positie in Londen echter al weer verruild voor een ordinariaat in Groningen, waar hij eind 1965 na het emeritaat van P. J. van Winter tot hoogleraar Geschiedenis na de Middeleeuwen was benoemd.

Door zijn werk aan *De Lage Landen* was Kossmann zeer vertrouwd geraakt met de Belgische historische wereld en het lag dan ook wel enigszins in de rede dat hij vanuit het bestuur van het nieuwe NHG belast werd met de samenstelling van een redactie van de nieuwe *BMGN*.⁴ Hij had geen verleden in een van de bij de fusies

³ Een uitgebreide bespreking van deze fusies in: L. J. Dorsman, E. Jonker, *Anderhalve eeuw geschiedenis. (Nederlands) Historisch Genootschap 1845-1995* ('s-Gravenhage, 1995), in het bijzonder 99-113. Zie nog: J. C. H. Blom, 'Een eeuwfeest? Een verkenning ter gelegenheid van de laatste aflevering van deel honderd van de *BMGN*', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, C (1985) 576-587. Voor een plaatsbepaling van de *Bijdragen* temidden van andere Nederlandse historische tijdschriften: K. van Berkel, 'Het artikel. Historische tijdschriften tussen specialisatie en synthese', in: J. Tollebeek, T. Verschaffel, L. H. M. Wessels, ed., *De palimpsest. Geschiedschrijving in de Nederlanden 1500-2000* (Hilversum, 2002) 233-257.

⁴ In de notulen van bestuur en redactie wordt Kossmann aangeduid als voorzitter van de redactie, maar deze aanduiding ontbreekt in het colofon van het tijdschrift, waar de redacteurs alfabetisch zijn opgenomen.

betrokken organisaties en zou uitstekend kunnen functioneren als trait d'union tussen Noord en Zuid. Bovendien leverden die organisaties geen voor de hand liggende kandidaten: de oude *BMHG* had eigenlijk geen redactie en de Nederlandse leden van de redactie van de *BGN* vielen om uiteenlopende redenen af. Van Winter, die feitelijk hoofdredacteur was geweest, was al met emeritaat, J. A. Bornewasser werd voorzitter van het NHG, W. Jappe Alberts werd penningmeester van het bestuur en voorzitter van de bronnencommissie en J. C. Boogman was waarschijnlijk te 'Utrechts'. Misschien had men de verwachting dat Kossmann, die zich in Groningen al had doen kennen als voorstander van de modernisering van de historische opleiding, ook bij het nieuwe tijdschrift een moderne koers zou willen varen.⁵ En ten slotte kan het zijn dat Van Winter simpel het voorzitterschap van de redactie voor zijn opvolger heeft opgeëist. Hoe het ook zij, in samenspraak met Bornewasser zocht Kossmann de andere redacteurs aan. Voor de Nederlandse kant liet hij zijn oog vallen op twee andere Groningers: de mediëvist H. P. H. Jansen, die redactie-secretaris werd, en de bibliothecaris van de universiteit, mr. W. R. H. Koops, die zijn ervaring in de uitgeverwereld meebracht (tot 1964 was hij onderdirecteur geweest bij de uitgeverij Wolters-Noordhoff, waar de *BMHG* en aanvankelijk ook de *BMGN* gedrukt werden).⁶ Aan Belgische zijde viel de keus op J. A. van Houtte (die ook in de redactie van de *BGN* had gezeten), R. van Uytven en M. de Vroede (allen uit Leuven). De nieuwe redactie kwam voor het eerst bij elkaar (toen nog zonder De Vroede) op 4 juli 1969 in het Instituut voor Nieuwe Geschiedenis te Leuven.

Achteraf lijkt dit constituerend beraad van de nieuwe redactie het begin te zijn geweest van een glansrijke carrière van een toonaangevend tijdschrift over de geschiedenis van de Lage Landen. Maar in feite was het toch niet meer dan een poging tot doorstart van twee zieltogende bladen onder onzekere omstandigheden. Er moest nog van alles geregeld worden (tot en met het omslag), aan Belgische kant was er gemopper over het eigenmachtige optreden van de Nederlanders en aan Nederlandse kant was er onzekerheid over de financiële basis voor de nieuwe onderneming. Jappe Alberts had namelijk veiligheidshalve het vermogen van het oude HG ondergebracht in een aparte stichting, het Harreveld Fonds, en er zo voor gezorgd dat het nieuwe HG zich moest zien te bedruipen van contributies, donaties van het Harreveld Fonds en onzekere overheidssubsidies. Het was dan ook begrijpelijk dat Kossmann er niet

⁵ Voor Kossmanns ideeën over de vernieuwing van de academische studie geschiedenis (in Groningen) zie: E.H. Kossmann, *Familiearchief. Notities over voorouders, tijdgenoten en mijzelf* (Amsterdam, 1998) 173-176.

⁶ In de tijd dat hij bij Wolters-Noordhoff werkte, had Koops ook meegewerkt aan de uitgave van de correspondentie van Thorbecke. Zijn expertise op het gebied van de uitgeverij kwam het NHG goed van pas toen alle uitgaven ondergebracht werden bij Martinus Nijhoff in Den Haag (voorheen in Nederland de uitgever van de *BGN*). Overigens werden de banden met Nijhoff weer verbroken in de periode dat Kossmann voorzitter van het bestuur van het NHG was; Nijhoff was toen overgenomen door Kluwer en had geen interesse meer in de uitgaven van het NHG.

bepaald gerust op was dat alles goed zou komen. Kort na het constituerend beraad in Leuven schreef hij Bornewasser dat ze nu maar moesten zien wat ervan kwam:

Ik zelf twijfel een beetje aan de toekomst van het blad. Niemand heeft er eigenlijk tijd voor ... Ik ben het geheel met je eens dat we de hele positie van het HG en zijn publicaties op een keer zouden moeten overdenken. De fusies hebben de zaak niet verhelderd; als we niet oppassen zakken we naar de status van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde.⁷

Het was dan ook niet onbegrijpelijk dat de redactionele verklaring die in de eerste aflevering van 1970 verscheen en die uit de pen van Kossmann kwam, niet erg zelfverzekerd klonk. De redactie had liever een wat pittiger naam gehad voor het nieuwe tijdschrift, maar had ook zelf niet iets kunnen bedenken dat iedereen bevredigde. 'Tenslotte heeft zij berustend een naam aanvaard die in elk geval de verdienste heeft duidelijk te zijn.'⁸ Ook liet men weten dat men met enige schroom met het nieuwe tijdschrift was begonnen. In Noord en Zuid waren al heel wat goede historische tijdschriften en de beperking van de *BMGN* tot de geschiedenis der Nederlanden verminderde alleen maar de mogelijkheden om kopij te verwerven. De redactie had zich daarom ernstig afgevraagd of er voldoende behoefte was aan een tijdschrift van deze aard. Maar uiteindelijk had men die vraag toch met ja beantwoord. Het zou goed zijn als het tijdschrift wat zou kunnen bijdragen aan de verlevendiging van het debat in de historische wereld — in Nederland ontbrak dat zo goed als geheel, ten nadele van de historische wetenschap. Bovendien was het wenselijk om, daar waar kranten verstek lieten gaan, in de historische pers juist wel ruimte te scheppen voor serieuze recensies van studies op het terrein van de geschiedenis der Nederlanden. Doorslaggevend was echter de constatering 'dat een lange Nederlandse traditie niet op grond van zich wellicht spoedig weer wendende omstandigheden mag worden afgebroken.' Volgens Kossmann en de zijnen was het roekeloos te denken dat men anno 1970 geen prijs meer zou stellen op iets wat men sinds 1837 bezeten had, 'een tijdschrift gewijd aan de onuitputtelijke geschiedenis van de Lage Landen.'⁹

Het gevoel van onzekerheid leefde vooral bij de Nederlandse redacteurs. In maart 1970 kwam een kritisch rapport van de sectie geschiedenis van de Academische Raad ter sprake, waarin onomwonden werd gezegd dat Nederland op historisch terrein achterop was geraakt en dat het hoognodig was dat er een netwerk van onderzoeks- en documentatiecentra kwam om die achterstand weg te werken. Kossmann had wat bedenkingen bij al die centra en vermoedde wel dat het vooral de Wageningse agrarisch historici waren die op die manier probeerden hun positie te versterken, maar voor een deel was de kritiek zijns inziens terecht. De vergelijking tussen de Nederlandse en de Belgische bijdragen aan de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* viel bijvoorbeeld in het voordeel van de Belgen uit. Ook H. P. H. Jansen was er niet

⁷ E. H. Kossmann aan J. A. Bornewasser, Groningen 7 augustus 1969 (mij vriendelijk ter inzage gegeven door J. A. Bornewasser).

⁸ 'Een woord ter inleiding', *BMGN*, LXXXV (1970) 3-5, in het bijzonder 3.

⁹ *Ibidem*, 5.

gerust op. Hij vermoedde dat de Nederlandse historische opleiding minder was dan de Belgische, individualistischer, minder op bepaalde thema's geconcentreerd. Wat dachten de Belgische heren er nu van? Lag Nederland werkelijk achter in vergelijking met België? Volgens de Belgische redacteurs was er echter geen reden voor al te grote bezorgdheid. Van Houtte vond de kritiek in het rapport een typisch staaltje van Nederlands masochisme, dat zich ook uitte in het schuldgevoel ten opzichte van Indonesië en in de extreme opvattingen van de NVSH als reactie op de vroegere preutsheid. Op sommige punten had Nederland een achterstand op België, bijvoorbeeld in de mediëvistiek en de stadsgeschiedenis, maar op andere punten lag Nederland weer duidelijk voor.¹⁰

Maar ook al ging er achter het bescheiden woord ter inleiding enige onzekerheid schuil, Kossmann had wel degelijk een visie op het tijdschrift en bracht deze in redactie en bestuur van het NHG met kracht naar voren. Om te beginnen, zo staat in de redactionele inleiding te lezen, was het tijdschrift, net als haar voorganger de *BGN*, wel een Belgisch-Nederlandse onderneming, maar zonder dat dat betekende dat de redacteurs een bepaalde interpretatie van de geschiedenis der Nederlanden deelden en wilden uitdragen. De samenwerking vond haar rechtvaardiging in het feit dat men in Noord en Zuid dezelfde taal gebruikte en hetzelfde object bestudeerde. De redacteurs wilden niets te maken hebben met de Groot-Nederlandse gedachte, die oorspronkelijk wel aan de wieg had gestaan van de *BGN*. De 'Suid-Afrikaanse kroniek', die altijd in de *BGN* was verschenen, werd daarom niet gecontinueerd.

Verder was het tijdschrift vooral een tijdschrift, en daarin hoorden geen bronnenpublicaties meer thuis, zoals voorheen in de *BMHG*. Het is niet de bedoeling, zo staat in het woord ter inleiding, 'dit tijdschrift voor de publicatie van bronnenmateriaal te bestemmen.' Het zou mogelijk blijven in de vorm van ondersteunende bijlagen nog documenten af te drukken, maar verder wilde men niet gaan. Voor een historicus als Kossmann, die zijn kracht eerder zocht in het historisch essay dan in de nauwgezette bronnenstudie en die meer genoegen beleefde aan het analyseren van een betoog dan in het bijeengaren van feitelijke gegevens uit een archief, sprak dit vanzelf. Maar er waren er in het bestuur die er heel anders over dachten. Toen de redactie in 1971 weigerde een kleine bronnenpublicatie op te nemen (het dagboek van Meyer Ranneft), kreeg Kossmann het in het bestuur onmiddellijk aan de stok met de penningmeester, Jappe Alberts, kenner van de regionale geschiedenis, maar ook verwoed archiefonderzoeker. Alberts had het toch al niet begrepen op de spilzieke redactie met haar uitgebreide lunches en dure wijn; een broodje ham en een broodje kaas waren zijns inziens ook voldoende. En nu wilde die redactie ook af van bronnenpublicaties, terwijl bij de fusie juist was afgesproken dat bronnenpublicaties in het tijdschrift wel degelijk mogelijk zouden blijven.¹¹ Maar Kossmann hield het been stijf: een modern historisch tijdschrift is geen archief. Later ging hij nog verder. Toen er in 1972 bezui-

¹⁰ Notulen redactie *BMGN*, 24 maart 1970. Kossmann zelf besprak het rapport kort in de kroniek, *BMGN*, LXXXV (1970) 88-89.

¹¹ Zie de discussie in de notulen bestuur NHG, 9 maart 1970.

nigingen dreigden en er werd voorgesteld om ook op het tijdschrift te korten, stelde Kossmann juist voor fors te snijden in het bedrag bestemd voor bronnenpublicaties. Gewone bronnenuitgaven waren eigenlijk uit de tijd, aangezien bijvoorbeeld bronnen door nieuwe reproductietechnieken steeds gemakkelijker toegankelijk waren voor onderzoekers. Het HG zou zich zijns inziens dienen te beperken tot het uitgeven van bronnen die niet openbaar waren en die alleen dankzij de introductie en het prestige van het genootschap in de openbaarheid konden worden gebracht. ‘Dat is grensverleggend onderzoek.’¹² Alberts was het daar vanzelfsprekend niet mee eens, maar uiteindelijk heeft Kossmann wel gelijk gekregen. De *Bijdragen* drukten geen bronnen meer af, Alberts verliet eind 1972 eigener beweging — en ongetwijfeld teleurgesteld, zo niet verbitterd — het bestuur en het HG heeft in de jaren daarna minder en minder bemoeienis gekregen met het uitgeven van bronnenmateriaal.¹³

Ook op andere manieren drukte Kossmann zijn stempel op de *BMGN* en daarmee ook op het HG. Hij ontwierp samen met Koops het bekende groen-blaauwe omslag (dat diende tot 1983), hij stelde samen met de secretaris van het bestuur, de Utrechtse historicus C. B. Wels, de regels op voor de annotatie van artikelen en bronnenuitgaven (de regels van ‘Kossmann-Wels’) en hij zette de kroniek (de rubriek met korte mededelingen en aankondigingen van publicaties over de geschiedenis der Nederlanden) op volgens de chronologische indeling die na zijn benoeming in Groningen in de afdeling was ingevoerd: Algemeen — Middeleeuwen — Nieuwe Tijd — Nieuwste Tijd. Ook hierover was Alberts verbolgen, aangezien de in de *BGN* gebruikelijke categorie Regionale Geschiedenis was verdwenen, maar Kossmann kon hem in dit opzicht gerust stellen; de regionale geschiedenis kwam, nu per tijdvak, wel degelijk aan bod.¹⁴ Niet onbelangrijk was verder dat Kossmann er mede voor zorgde dat het NHG per 1 januari 1970 de Groningse studente geschiedenis Gees van der Plaat aantrok als bezoldigde assistent van de secretaris (een rijkssubsidie maakte zo’n aanstelling mogelijk). Zij had een MO-opleiding afgerond en liep kandidatencolleges bij Kossmann en E. H. Waterbolk toen Kossmann haar in mei 1969 polste voor een functie bij het HG in Utrecht. Behalve van college kende hij haar ook als abactis van de vereniging van Groningse geschiedenisstudenten Ubbo Emmius, als praeses van

¹² Notulen bestuur NHG, 13 april 1972. Kossmann maakte deze opmerking ter ondersteuning van de mening van Wels, die in een beleidsnotitie ook had betoogd dat het uitgeven van goed toegankelijke bronnen minder prioriteit verdiende en dat men zich zou moeten concentreren op het uitgeven van bijvoorbeeld dagboeken van particulieren (zoals van Heldring en Schermerhorn). Zie Dorsman en Jonker, *Anderhalve eeuw*, 108-109.

¹³ Zie over de rol van Alberts in het bestuur van het NHG de wat al te zonnige voorstelling in: Kossmann, *Familiearchief*, 179-180. Overigens had Alberts al in januari 1972 wegens ‘zeer aanmerkelijke verschillen van inzicht’ zijn vertrek aangekondigd (Notulen bestuur NHG, 29 januari 1970, bijlage).

¹⁴ Notulen bestuur NHG, 9 maart 1970. Overigens stond in de instructie voor de schrijvers van kroniek-bijdragen wel dat publicaties over regionale geschiedenis alleen voor een aankondiging in aanmerking kwamen als ze van méér dan regionale betekenis waren. ‘De beraadslagingen in de vroedschap van Veere in 1737 zijn voor ons waarschijnlijk niet vermeldingswaardig, maar de beraadslagingen van 1747 kunnen een landelijk belang hebben.’ Interessant is ook te zien wat uitgesloten werd: ‘Prehistorie, kunstgeschiedenis, literatuurgeschiedenis, geschiedenis van de filosofie, folklore, naamkunde, historische morfologie of bodemkunde worden niet vermeld.’ (Notulen redactie *BMGN*, 4 juli 1969, bijlage).

de Organisatie van Studenten Geschiedenis in Nederland en als bemiddelende en matigende factor in de democratische woelingen op het Instituut voor Geschiedenis in die jaren. Omdat de Utrechtse bestuursleden ook een kandidaat hadden, een lerares uit Utrecht, moest Kossmann Van der Plaat later wel introduceren als ‘lerares te Assen’ om haar benoeming er door te krijgen (ze gaf inderdaad les in Assen, maar dat was niet waarom Kossmann haar gekwalificeerd achtte). Zij notuleerde in het vervolg de vergaderingen van de verschillende commissies en voerde allerlei werkzaamheden uit ten behoeve van de ledenwerving, de organisatie van de congressen en voorbereiding van de jaarvergadering.

Merkwaardig is dat hoewel Kossmann ‘mej. Van der Plaat’ naar voren had geschoven, de redactie van de *BMGN* pas als laatste onderafdeling van het HG gebruik ging maken van haar diensten. Toen Kossmann en Koops in maart 1970 ter sprake brachten dat het goed zou zijn haar de redactievergaderingen te laten notuleren, maakten de Belgische redacteurs enig bezwaar. Als zij erbij zou komen, zo vreesde men, zou de vergadering ‘minder gezellig’ worden.¹⁵ Wat daaronder verstaan werd, wordt in de notulen niet uitgelegd, maar valt wel te reconstrueren. De beginjaren van het NHG werden gekenmerkt door richtingenstrijd en wederzijds wantrouwen. Er was de tegenstelling tussen het tijdschrift en de bronnenuitgaven, er was wantrouwen van de Utrechtse bestuursleden jegens de anderen en van de Belgen jegens de Utrechtse heren. Dit betrof in het bijzonder Jappe Alberts, met wie men in de *BGN* slechte ervaringen had opgedaan.¹⁶ In de vergaderingen ging het er soms heftig aan toe, wat Wels aanvankelijk ook in de notulen liet doorklinken, totdat Bornewasser en Kossmann opmerkten dat de notulen hier en daar toch wel ‘iets te pikant’ waren geredigeerd. Hoewel Alberts verklaarde dat hij er geen bezwaar tegen had ‘wanneer zijn krasse uitspraken voor het nageslacht behouden bleven’, sprak men af dat de notulen voortaan toch wat meer genuanceerd zouden worden geredigeerd.¹⁷ Het was in belangrijke mate aan de tact van Bornewasser te danken dat de boel toen bij elkaar bleef. In zo’n situatie moest Kossmann natuurlijk behoedzaam manoeuvreren. Hij mocht bij de Utrechtse heren niet de indruk laten ontstaan dat Van der Plaat een Groningse spion bij het bestuur en de commissies was en omgekeerd mochten de Belgen in de redactie niet het idee krijgen dat via de nieuwe notuliste het bestuur meeluisterde in de vergadering van de redactie. Daarom kreeg zij het consigne een ‘low profile’ te houden. Ook mocht niet bekend worden dat Van der Plaat midden 1970 reeds het feitelijke werk deed bij het drukklaar maken van de kopij van het tijdschrift. Officieel was dat de taak van Jansen, maar Kossmann ontdekte dat deze eigenlijk niet voor zijn taak

¹⁵ Notulen redactie *BMGN*, 24 maart 1970.

¹⁶ Aanvankelijk leefde bij Kossmann ook de angst dat na de fusie het nieuwe tijdschrift zou worden overspoeld door Belgische bronnenpublicaties, reden waarom hij in de redactie een getalsmatig Nederlands overzicht wenste. De vrees was echter ongegrond. Nadat Van Houtte in het begin nog wat had gemopperd, verliep de samenwerking met de Belgen voorspoedig (al kon Van Houtte, ‘de paus uit Leuven’, het nog lang moeilijk hebben dat Nederlanders kritiek hadden op artikelen van Belgen). Dorsman en Jonker, *Anderhalve eeuw*, 97; mededeling G. van der Plaat.

¹⁷ Notulen bestuur NHG, 9 maart 1970.

berekend was. Het tweede nummer van 1970 corrigeerde hij daarom zelf en voor aflevering drie schakelde hij ondershands al Van der Plaat in, die zo het vak van hem leerde. Pas in oktober 1971 zou zij aantreden als notuliste van de redactie. Men kan het manipuleren noemen en zich erover verbazen dat een man met zoveel stijl tot zulke ingrepen overging, maar Kossmann redde op die manier wel het tijdschrift.

Een laatste vernieuwing met een Gronings accent was al even onnadrukkelijk als de voorgaande — en al even beslissend. In het begin hadden de *Bijdragen* nog wel eens last van kopijgebrek. Toen de redactie op 8 april 1971 in Leuven bijeenkwam (men vergaderde afwisselend in Leuven en Groningen) was aflevering 1 van dat jaar nog niet verschenen, moest aflevering 2 binnen een maand al bij de uitgever ingeleverd worden en was voor aflevering 3 nog niets binnen. 's Ochtends aan het ontbijt in Hotel Royal spraken de Groningse redacteuren daar al met elkaar over en toen opperden Koops en Kossmann om iets te doen met het feit dat het in december 1972 honderd jaar geleden zou zijn dat Huizinga in Groningen geboren was. Dat zou herdacht kunnen worden met een colloquium en de voordrachten zouden dan in de *Bijdragen* gepubliceerd kunnen worden, als men maar het *Tijdschrift voor Geschiedenis* en de Leidse universiteit voor zou zijn. De overige redacteuren zagen wel wat in dat plan en zodra de Groningers weer thuis waren begonnen ze aan de uitwerking ervan. Dankzij zijn goede internationale contacten en de medewerking met name van Koops en Kossmanns assistent IJnte Botke kon een indrukwekkend programma in elkaar gezet worden, met internationaal bekende sprekers als Gerhard Oestreich, Philippe Ariès, Ernst Gombrich en H. R. Guggisberg. Het congres vond plaats van 11 tot 15 december 1972 in Groningen en werd, ondanks het feit dat de pers het geheel liet afweten — wie besteedde in die tijd nu aandacht aan Huizinga? — een groot succes en (met enige vertraging) het begin zelfs van een ware Huizinga-revival. De voordrachten (in vier talen) vonden een plaats in de tweede aflevering van de jaargang 1973 van de *BMGN*.¹⁸

Het Huizinga-nummer van de *BMGN* was niet alleen een mijlpaal in de historiografie van Nederland, het stond in zekere zin ook symbool voor de vernieuwing die Kossmann in de historische wereld voorstond en die hij ook bij het tijdschrift nastreefde. Hoewel hij in sommige opzichten weinig affiniteit had met het werk van zijn Gronings-Leidse voorganger (Huizinga's veelgeroemde 'historische sensatie' zei Kossmann helemaal niets), herkende hij in Huizinga's geschiedschrijving ook elementen die hem wel aanspraken en die aansloten bij zijn eigen benadering van de geschiedenis. Rond 1970 wierpen zich tal van historici op die de geschiedwetenschap radicaal wilden vernieuwen. Kees Bertels is daar de karikaturale vertegenwoordiger van geworden, maar onder de sociaal-economisch georiënteerde historici waren er

¹⁸ Notulen redactie *BMGN*, 8 april 1971; Kossmann, *Familiearchief*, 177-181. Kossmann, die zelf het oorspronkelijke idee toeschrijft aan Koops, onderschat in zijn relaas over dit door de landelijke pers inderdaad doodgezwegen congres toch de indruk die het indertijd maakte op een aantal jonge studenten geschiedenis, van wie enkelen toen gewonnen werden voor de cultuurgeschiedenis.

ook heel wat die luidruchtig het primaat van een sociaal-wetenschappelijke, kwantitatieve benadering van de geschiedenis poneerden. Van die modernisering moest Kossmann niet veel hebben. Hij was en bleef individualist. Maar op zijn eigen manier werkte ook hij aan de modernisering van de Nederlandse historische wereld, alleen niet naar Frans, maar naar Angelsaksisch model: meer accent op geschiedschrijving dan op geschiedvorsing, meer affiniteit met de historicus als intellectueel dan met de historicus als archivaris en vooral een meer internationale oriëntatie. Grootse visioenen ontwikkelde Kossmann niet, hij wilde in het geheel niet belerend zijn en was beslist niet gediend van adepten of navolgers. Met zijn ironie schiep hij juist afstand, zowel tot de geschiedenis als tot zijn medehistorici en studenten. Maar tegelijkertijd vormde die ironie het uitgangspunt voor een sceptische en daarom bij uitstek moderne vorm van geschiedschrijving die een eigen recht van bestaan kreeg naast de programmatische geschiedbeoefening die toen ook in zwang raakte. De *Bijdragen* bieden voor beide richtingen ruimte. Maar ook al is het tijdschrift een collectief product, waaraan talloze historici in Noord en Zuid hun steentje hebben bijgedragen, als eerste voorzitter van de redactie van het tijdschrift heeft vooral Kossmann de formule geschapen die tot op de dag van vandaag haar waarde bewijst.

The Elusive Netherlands. The question of national identity in the Early Modern Low Countries on the Eve of the Revolt¹

ALASTAIR DUKE

When in the *Comedy of Errors* Dromio of Syracuse compares the ghastly fat kitchen-wench, whom he's thinking of marrying, to 'a globe', on which he 'could find out countries in her', his master Antipholus demands particulars. Having asked him to locate on the anatomy of this female atlas Ireland, Scotland, France, England, Spain and the Americas, Antipholus concludes his inquisition by enquiring, 'Where stood Belgia, the *Netherlands*?' to which the slave replies, 'O sir! I did not look so low.'² Antipholus' question was, of course, mischievous, intended simply to produce a good belly laugh from the groundlings, yet it deserves more serious consideration for uncertainty enveloped the early modern Low Countries.³ Erasmus once jested that because of where he was born, he did not know whether he was 'Gallus' or 'Germanus'; on that account he could be considered as two-headed, 'anceps',⁴ and he was not alone in his agnosticism.

The obstacles to the construction of a durable and comprehensive national identity for the early modern Low Countries were formidable. In the first place, the Burgundian-Habsburg state was a dynastic state 'par excellence': the Burgundian dukes had put it together piecemeal and though they had created central institutions, the autonomy of the individual provinces was protected by extensive and distinctive privileges. Nor were the provinces themselves cohesive political units. It was, for example, only in the late fifteenth century that the States of Holland became a representative body with which the ruler could do business.⁵ Moreover insofar as the prince owed fealty to the king of France and to the Empire and his subjects could appeal to 'foreign' courts, his position as the fount of justice was notionally compromised.

The identity of the Low Countries was also muddled by contemporary debates about the correspondence between 'Gallia' and France and between 'Germania' and

¹ Dr G. W. Bernard and Dr Mark Stoye of the Department of History at Southampton, Dr Judith Pollmann of Somerville College Oxford and Professor Hugo de Schepper commented most helpfully on earlier drafts. I also indebted to my former postgraduate student Dr Paul Regan whose thesis 'The Construction of Patriotic Sentiment in the Sixteenth-century Low Countries: Cartography, Calvinism and Rebel Propaganda' (unpub. Ph. D Southampton, 1995) deserves to be better known. The British Academy generously financed research in Leiden and Ghent in 2001 and 2002.

² *Comedy of Errors*, III, 2, 143-144; see E. Partridge, *Shakespeare's Bawdy. A Literary and Psychological Essay and a Comprehensive Glossary* (London, 1945) 8, 158. I am most grateful to Mr Andrew Jarvis, a Southampton graduate, who first alerted me to this usage.

³ 'Low Countries' is used here loosely to mean the lands ruled by the Burgundians and Habsburgs, minus the duchy and county of Burgundy.

⁴ J. J. Poelhekke, 'Het naamloze vaderland van Erasmus', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, LXXXVI (1971) 95.

⁵ J. G. Smit, *Vorst en onderdaan. Studies over Holland en Zeeland in de late Middeleeuwen* (Leuven, 1995) 412-436, 483, 504-506.